

VALORILE PROTECTOARE ALE COSTUMULUI TRADIȚIONAL

CAZAC Viorica, CÎRJA Jana

Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova

*Autori corespondenți: CAZAC Viorica: e-mail: viorica.cazac@dip.utm.md

CÎRJA Jana: e-mail: jana.cirja@dt.utm.md

Abstract: *The traditional costume represents a complex multifunctional system with multiple valences that have made it not only an element of traditional art as an artistic object, but also a subject of touristic, educational and health interest. The traditional costume is "a temple to the wearer" integrating excellent protective qualities carefully chosen by each author, amplifying those values by harmoniously combining them both conceptually and structurally-compositionally. The paper presents the results of the analysis of the ways of attributing and ensuring apotropaic values to the traditional costume, which led to the finding that the creativity of our predecessors deserves all appreciation and admiration. Thus, the apotropaic values of the traditional costume were ensured by means of the materials involved: threads, cloths, auxiliary elements, the consideration of the chromatic significance, the ornamental motifs, the accessories, the prayers that accompanied the creation process.*

Key words: *motive ornamentale apotropaice,, costum tradițional, valori, fire*

1. INTRODUCERE

Costumul tradițional este expresia identitară a unui popor format de-a lungul istoriei sale, influențat de condițiile geografice, utilitare, estetice, culturale, politice, etc.

Multitudinea de valențe pe care le denotă costumul tradițional sunt acumulate și amplificate de la multitudinea de tradiții și raționamente aplicate la creșterea și obținerea materiei prime, prelucrarea ei până la piesele ce determină costumul și imaginea purtătorului.

Cunoașterea valorilor costumului tradițional vine din necesitatea revitalizării întregului ansamblu vestimentar tradițional la purtător atât prin valorile sale materiale, cât și cele imateriale.

Studii în acest sens au constituit obiectivul multor cercetări și cercetători: Varvara Buzilă, Maria Ciocanu, Natalia Gradinaru [8] cu diverse repere cum ar fi spre exemplu - valențele terapeutice ale costumului.

2. VALORILE PROTECTOARE ALE COSTUMULUI TRADIȚIONAL

Protecția purtătorului reprezintă unul din obiectivele primare ale costumului tradițional.

Astfel, analiza valorilor protectoare ale costumului tradițional a condus la constatarea următoarelor raporturi cu impact asupra purtătorului [6]:

- protecția purtătorului de intemperii;
- protecția purtătorului de solicitări mecanice: praf, zgârâieturi, etc;
- protecția purtătorului de solicitări biologice: pișcături, acțiunea bacteriilor,

ciupercilor, plantelor;

- protecția purtătorilor la solicitări fiziologice și psihologice: solicitări dinamice determinate de mișcări și emoționale.

Toate aceste coraporturi determinate de criteriile de referință ca factori de impact evidențiază caracterul utilitar al costumului tradițional, în special cel de sărbătoare.

Pe lângă valorile utilitare ale costumului sunt la fel de importante și valorice sanogenetice cu impact asupra sănătății purtătorului [9]. În acest sens cercetătoarea Natalia Grădinaru [9] menționa: principalele valențe terapeutice ale ansamblului vestimentar popular constau în naturalețea materialelor prime din care era confecționat, croiul tradițional foarte practic și comod, ce permitea mișcări nestingerite și circulația liberă a aerului, puterea protectoare a podoabelor și ornamentelor și, nu în ultimul rând, culoarea utilizată rațional.

Printre valorile importante denotate de costumul tradițional pe lângă cele specificate anterior se regăsesc și cele apotropaice.

Distinsul etnolog român Ioan Sorin Apan susținea că „costumul tradițional este un templu la purtător o imago mundi care conține o sumă de simboluri, hierofanii, revelații ale sacrului care îi dau o poveste și ne dau în același timp nouă o identitate culturală unică, inimitabilă” [5].

Protecția purtătorilor de acțiunea spiritelor rele reprezintă obiectiv al materializării funcției apotropaice.

Predecesoarele noastre s-au îngrijit cu multă atenție de asigurarea apotropaicității costumului tradițional prin alegerea metodelor și mijloacelor în acest sens.

Astfel, distingem atribuirea calităților apotropaice purtătorilor prin:

- fire;
- pânze;
- motive/simbolurile ornamentale;
- cromatică;
- accesorii bijuteriere;
- enunțuri verbale.

Există o multitudine de credințe legate de caracterul apotropaic al firelor specifice diferitor culturi. În cele ce urmează sunt prezentate selectiv câteva din acestea conforme tradițiilor românești [1], tabelul 1.

Tabelul 1: Utilizarea firelor în context apotropaic al purtătorului conform tradițiilor românești

Nr. de ord.	Tradiția utilizării firelor	Caracterul apotropaic al tradiției
1	2	3
1.	Legarea la poarta casei a unui fir sau a unei cordele roșie (Suceava)	Protecție femeii însărcinate de deochi
2.	Purtarea unui fir roșu, preferabil din lână, la gât de către femeia lehză, până merge prima oară după naștere la biserică (Muntenia).	Protecție de deochi

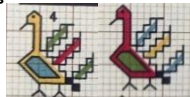

Tabelul 1: Continuare

1	2	3
3.	Prinderea unui fir roșu la căciulița de pe cap a copilului sau fixarea unui fir roșu sau negru la încheitura mâinii (Țar Oltului)	Protecție de deochi
4.	Prinderea firelor roșii animalelor care au născut și puilor lor (Basarabia, Suceava, Muntenia, Argeș)	Protecție de deochi
5.	Nu se pune fir pe rășchitoare seara (Suceava)	Ca să se evite cearta în casă
6.	Nu se coase o haină cu ața descusută de la o altă haină (Tecuci)	Ca să nu se îmbolnăvească cel ce va îmbrăca acea haină cusută
7.	Să nu se înnoade o ață de mai multe ori, apoi să fie aruncată fără a fi deznodată (Muntenia)	Că pe lumea cealaltă o va deznoda cu ochii cel ce a uitat să desfacă nodurile
8.	Este bine ca trupul mortului să fie măsurat cu o ață, care apoi să fie păstrată (Suceava)	Ca norocul să rămână în casă
9.	La înmormântare totul se coase, fără a se înnoda firul (Muntenia)	Ca lucrurile să meargă bine în continuare în acea gospodărie
10.	Confecționarea măștișoarelor prin îmbinarea unui fir roșu cu unul alb [10]. Firul roșu semnifică sacrificiul celui ce confecționează măștișorul pentru cel ce îl dăruie, purificându-și sufletul. Lâna roșie este viața care biruie moartea. Implicarea femeilor în crearea măștișoarelor este legată de virtuțile procreatoare de „dătătoare de viață”, asociind dăruirea cu răscumpărarea. În practică românească măștișorului i-a fost adăugat un amulet sub forma unei monede de argint. Măștișorul se purta legat la mâinile copiilor. Contactarea măștișorului cu vegetalul are rolul de mediator dintre om și transcendent. Începutul lunii Martie concemnează instaurarea autorității feminine și înlocuirea celei masculine ce a dominat în perioada rece a anului [10].	Pentru purificarea spirituală Pentru ca purtătorii să fie curați ca argintul Depărtarea de orice boale, de deochi și farmece

3. SIMBOLURILE TRADIȚIONALE APOTROPAICE DIN COSTUMUL TRADIȚIONAL ROMÂNESC

În tradițiile reproducerii costumului tradițional există o multitudine de simboluri/motive ornamentale care au rol apotropaic. Astfel, dispuse în diferite zone pe piesele costumului tradițional, ele au misiunea să protejeze toate intrările către macrocosmosul purtătorului. Analiza studiilor consacrate în acest sens [1-11] a permis identificarea motivelor ornamentale cu rol apotropaic prezentate în tabelul 2.

Tabelul 2: Motive ornamentale cu rol apotropaic reproduse în costumul tradițional

Nr. de od.	Motivul ornamental [3]	Caracterul apotropaic al motivului ornamental
1	2	3
1.	Colții de lup 	Protector de spiritele rele.
2.	Cocoșul 	Motiv solar ce asigură îndepărtarea de spirite malefice, de ghinion și alte lucruri negative [5].
3.	Ochiul 	1. Ochiul lui Dumnezeu ce ne oferă ocrotire divină și omniprezența Sa; 2. Ochiul omului care veghează continuu să nu pătrundă în locuință spirite rele, malefice, alunga energiile negative [5].
4.	Șarpele	1. Spiritul protector al casei. 2. Spiritul protector al copiilor [5].
5.	Broscuța 	Protecție de farmece [5]
6.	Calul 	Protector de rele [5]
7.	Păsările 	Simbol al relației între cer și pământ, al sufletului [5]
8.	Crucea 	Protejează de rele și luminează calea
9.	Mâna	Barieră în calea spiritelor rele [5]
10.	Soarele 	Curăță spațiul de orice influență malefică. Este identificat pe de o parte cu Cerul, pe de altă parte cu principiul masculin al Universului [4]
11.	Siluete antropomorfe singure sau în grup	Omul care veghează asupra gospodăriei sale [5]
12.	Zăluțele sau S-le 	Protectoare ale Ordinii cosmice, protectoare al destinului omului ca ființă cosmică, protectoare a locuinței și a destinului celor care locuiesc în ea [4]
13.	Roata lui Jupiter sau roata focului 	Simbol solar de protecție a ordinii Universului [4]

Tabelul 2: Continuare

14.	Steaua, element de legătură spirituală a omului cu Universul 	Protectoarea destinului [4]
15.	Roza vânturilor, rozeta 	Simbol solar de protecție de protecție de spirite rele [4]
16.	Florile de bucuioac, simbol al norocului și rădăcinii vieții	Protector al fertilității, a comestibilității, a destinului și bunăstării [4]
17.	Zig-zag-ul simbolul principiului masculin al cerului, posesorul sevei miraculoase și al seminței virile, fără de care nu ar fi posibilă metamorfoza seminței-plante 	Stimulator al reproducerii și belșugului [4]

4. CROMATICA TRADIȚIONALĂ ȘI SEMNIFICAȚIILE ATRIBUITE

*Dintre toate calitatile,
despre culoare este cel mai dificil de vorbit
Aristotel*

Un alt reper de referință în vederea amplificării puterii apotropaice a costumului tradițional ține de semiotica cromaticii utilizate.

Subiectul cromaticii tradiționale a fost subiectul de interes al multor cercetători din spațiul românesc: Paul Petrescu, Emilia Pavel, Ion Gherciu, Zinaida Șofranschi și alții.

Zinaida Șofnaschi prezintă un studiu amplu cu referința la cromatica tradițională în spațiul danubiano-pontic [12] abordând și termenii culegi din teren cu referință la denumirile uzuale ale culorilor utilizate. Astfel, în rezultatul studiilor întreprinse de prezintă constatările cu referință la denumiri ale culorilor provenite de la nume de plante: *albus, aureus, cardinalis, iris*; nume de culori; nume de animale: *hulubiu, lupan, căpriu, rînduniu, brotăciu, sângeriu, soriciu*; nume de metale, pietre scumpe sau minerale: *galben-chihlimbariu, galben-auriu, verde-azuriu*; nume de culori legate de toponimică: *albastru-de-India, verde-turchez, albastru-de-Prusia*, etc; nume de culori moștenice din limba latină: *alb, albastru, argintiu, auriu, cărbuniu, cînepiu, cenușiu, cireșiu, curechiu, galben, negru*; denumiri de culori moștenite din limba traco-dacică: *alb, galben, auriu, albastru*; nume de culori împrumutate din alte limbi *siniliu* (slavă), *kakiu* (kaki, fr.), *sur* (macedoniana), *mohorât* (maghiară), *liliachiu* (neogreacă).

Cu referință la percepțiile și interpretările cromatice tradiționale, cercetătoarea Rodica Calistru [8], specifică: semnificația culorilor în arta tradițională diferă de semnificațiile utilizate în arta plastică. Astfel, *albul* este simbolul curățeniei, purității sufletești. *Verdele* simbolizează doleanțe de sănătate. *Verdele crud* alături de cel nucăriu, indică și perioada: de la tinerețe până la adânci bătrâneți. *Roșul* simbolizează

fericire, protector de cele rele, de deochi, etc. *roz* - bucurii. *Galbenul* în mijlocul rombului, unghiului, încrețului de la ie (fâșia ornamentală amplasată mai sus de cot, sub altită) simbolizează Lumina cerească, dorința de a fi lumină din Lumină. Galbenul, marourile, vișiniul, nucăriul pot fi simboluri de rodnicie, folos din munca depusă. *Albastru* – simbolul Lumii cerești (Raiului) cum ar fi la dungi: drum în Cer. Puterea cerească. *Violetul* - simbolul spiritualității (tendența de a fi după voia lui Dumnezeu). *Negrul* poate simboliza pământ, arătură, dar și simbolul recunoașterii că suntem păcătoși și dorim iertare, fericire (alături de roșu).

5. CONCLUZII

Costumul tradițional reprezintă în sistem complex multifuncțional cu multiple valențe care au făcut din el nu doar un element al artei tradiționale în calitate de obiect artistic, dar și subiect de interes turistic, educațional și sanogenetic.

Costumul tradițional românesc ascunde încă multe taine în așteptarea de a fi descoperite, a fi analizate influențele diferitor culturi asupra definirii lui, dar și funcționarea acestuia. Costumul tradițional este „un templu la purtător” integrând în sine calități excelente protectoare alese cu grijă de către fiecare autoare, amplificând acele valori prin îmbinarea armonioasă a lor atât la nivel conceptual, cât și structural-compozițional.

Analiza modalităților de atribuire și asigurare a valorilor apotropaice costumului tradițional a condus la constatarea că creativitatea predecesoarelor noastre merită toate aprecierile și admirația. Astfel, valorile apotropaice ale costumului tradițional erau asigurate prin intermediul materialelor implicate: fire, pânze, elemente auxiliare, considerarea semnificației cromatice, motivele ornamentale, accesoriile, rugăciunile ce însoțeau procesul de realizare.

Fiecare meșterită cunoștea semnificația motivelor ornamentale cu impact protector, unele din ele foarte complexe și funcție de aspirațiile pe care le aveau elaborau conceptul estetic al costumului tradițional în care se regăseau motivele apotropaice. Ele erau dispuse la nivelul tuturor acceselor către purtătoare: terminația mâinecilor, răscoiala gâtului, tăietura din față, zona bustului, reproducerea modulului ornamental numit „strajă” în zone cu vizibilitate redusă, ce la fel avea rol protector al purtătorului. „Straja” trebuie să rămână ascunsă pentru a nu pune la vedere precauțiile asumate de către purtător, delimitând astfel accesul către spațiul personal al fiecăruia.

Amplificarea puterii protectoare purtătorilor prin costumul tradițional putea fi asigurată conform credințelor populare dacă în reproducerea motivelor ornamentale se utiliza roșu. Roșul este culoarea care are multiple valori, printre care și ce apotropaică de protecție de deochi, de spirite rele și altele.

6. Acknowledgments The study was done within the State Project 20.80009.0807.17. “Education for the revitalization of the national cultural heritage through traditional processing technologies used in the Republic of Moldova in the context of multiculturalism, diversity and European integration”.

7. Referințe

Ediții de carte:

1. Antonescu, R. *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*. Ediție digitală, 2016. [accesat 15.03.23] Disponibil online

<https://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Dictionar-de-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti-d-j.html>

2. Eliade, M.. *Imagini și simboluri*. București: Editura Humanitas, 1994
3. Kolbenheyer, E. *Motive ale industriei casnice de broderie din Bucovina*, 1912
4. Mardare, Gh. *Arta covoarelor vechi românești basarabene*. Editura Cartier, 2016, 334 pag.

Publicații în reviste:

5. Apan, I-S. *Costumul traditional românesc: temple la purtător*. [accesat 15.03.23] Disponibil online <https://manastirea.petruvoda.ro/2015/01/12/costumul-traditional-romanesc-templu-la-purtator/>.
6. Buzilă, V. *A observa imaginea purtătorilor de costum tradițional*. [accesat 15.03.23] Disponibil online file:///C:/Users/user/Downloads/13-14_34%20BUZILA,%20A%20OBSERVA%20IMAGINEA%20PURTATORUL UI.pdf
7. Cazac, V., Cirja, J., Ursu, E. *Tehnicile de îmbinare a reperelor cămășilor traditionale*. Simpozionul Tradiții și procese etnice, Ediția a II-a, Chișinău, 2021, pp. 161-166.
8. Calistru, R. *Educația prin valori. Valorificarea artei decorative și tradițiilor naționale*. [accesat 15.03.23] Disponibil online file:///C:/Users/user/Downloads/Traditie_si_inovare_Vol2_2019_Calistru%20R.pdf.
9. Gradinaru, N., *Valențele terapeutice ale costumului traditional*. Lucrările celui de-al IV Simpozion Internațional CREATIVITATE. TEHNOLOGIE. MARKETING. pp. 67-70. [accesat 15.03.23] Disponibil online http://repository.utm.md/bitstream/handle/5014/7137/Conf_CTM_2014_pg.67-70.pdf?sequence=1&isAllowed=y
10. Iacob, A. *Comunicarea prin simboluri în arhitectura populară românească*, [accesat 15.03.23] Disponibil online file:///C:/Users/user/Downloads/265-Article%20Text-492-1-10-20191113.pdf
11. Ispas, S. *Mărțișorul și relațiile lui cu timpul sacru*. [accesat 15.03.23] Disponibil online https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/41-55_3.pdf

Teze:

12. Șofranshki, Z. *Geneza și evoluția cromaticii tradiționale în spațiul carpato-danubiano-pontic*. Teză de doctor habilitat. Chișinău, 2008.